

LA REVELACIÓ D'IVAN ILITX

Bernat Sellarés

Resum: L'any 1886 l'escriptor rus Lev Tolstoi va escriure la seva famosa novel·la curta *La mort d'Ivan Ilitx*. Quasi dos mil anys abans, qui avui coneixem com Marc, va escriure una història sobre la vida d'un home anomenat Jesús, i més concretament un passatge sobre un cec a Betsaida. El present assaig relaciona aquests dos enigmàtics textos que, curiosament, semblen donar-se llum l'un a l'altre.

Paraules claus: Tolstoi, revelació, empatia, Betsaida, Mozart.

Abstract: In 1886, the Russian writer Lev Tolstoy wrote his famous short novel *The Death of Ivan Ilytch*. Almost two thousand years earlier, a writer who nowadays is named as Mark, wrote a story about a man called Jesus and more precisely, a passage about a blind man at Bethsaida. The present essay links these two enigmatic stories, which, curiously shed light upon each other.

Key Words: Tolstoy, revelation, sympathy, Bethsaida, Mozart

I arriben a Betsaida.

I li porten un cec i li supliquen que el toqui .

I agafant la mà del cec, el tragué fora de l'aldea i,
escopint-li a les seves parpelles, imposant-li la mà, li preguntà:
«Veus alguna cosa?».

I, mirant, deia: «Veig les persones, com arbres que
caminen».

Imposà de nou les mans sobre els seus ulls i observava,
i quedà restablert, i ho mirava tot amb claredat.

I l'envià a casa seva dient: «No entris a l'aldea!».

(Marc 8, 22-26)

Una de les màximes potencialitats de l'Art és la seva capacitat per desvincular-se per complet de les limitacions i contingències del nostre món. Amb aquest poder, pot allunyar-se totalment de la normalitat que coneixem i embarcar-nos en un viatge apassionant cap a d'altres universos en una completa i abstracta fantasia. Aquest, però, no és el cas de *La mort d'Ivan Ilitx*. La genial *nouvelle* de Tolstoi no ens transporta a cap món "extra-ordinari", de fet, ens relata una vida d'allò més ordinària. L'autor rus ens detalla minuciosament com l'excel·lent magistrat Ivan Ilitx treballava, sempre amb respecte i candidesa amb els seus subordinats; com s'ocupava de les necessitats de la família, la compra d'una nova i noble casa, la seva situació i adequació; com es desenvolupava en les seves bones relacions socials, amb elegants àpats amb l'alta societat, sempre agradable i correcta; o com gaudia de les seves estimades partides de cartes amb els seus amics. Però aquesta mundanitat, normalitat –fins i tot realitat podríem dir–, en cap cas resta magnetisme a la novel·la, ja que allò narrat s'assimila tant als nostres dies que, o sentim que també ens pot passar també a nosaltres, o bé que el que s'esdevé en la narració és justament el que estem vivint. És precisament aquest emmirallament el que confereix a l'obra de Tolstoi un poder tan gran com el de tot bon Art no realista o abstracte.

La mort d'Ivan Ilitx ens descriu una vida com la de qualsevol persona corrent, ja fos del segle XIX o dels nostres dies. Però de manera inquietant, sobre l'agradable i confortable linealitat de la vida burgesa d'Ivan, Tolstoi indica ja a l'inici del tercer capítol que: «La història de la vida d'Ivan Ilitx havia estat ben senzilla i ordinària, i alhora ben terrible.»¹. Fins i tot podríem afegir que aquesta vida ordinària i senzilla va ser bondadosa, però sense deixar d'admetre que va ser terrible. És en aquest moment quan la novel·la, després

¹ Tolstoi, Lev, *La Mort d'Ivan Ilitx*, Trad. Victòria Izquierdo Brichs, Biblioteca Pompeu Fabra, 11 (Barcelona: Destino, 2004) p. 43

d'haver-nos introduït la vida d'Ivan Ilitx, afegeix un angoixant interrogant: què és el que converteix la normal, agradable i ordinària vida d'Ivan Ilitx en quelcom terrible? Aquesta gran incògnita, de magnitud comparable a la que desperta la guarició del cec de Betsaida, ens aboca a la fervent necessitat de conèixer, no només per ànim de contemplació estètica, sinó perquè ens interpel·la interrogant-nos amb la mateixa gravetat sobre la nostra pròpia i “real” vida.

Ja en el seu començament, la narració ens anuncia que Ivan Ilitx ha mort. Una mort en cap cas plàcida o sobtada, ja que la malaltia d'Ivan i el consegüent dolor va ser més que present durant els seus últims dies. Sembla, a primer cop d'ull, com si la part terrible de la vida d'Ivan fos aquesta malaltia i la seva agonia que finalment el porta a la mort. Però ens equivocariem. La tragèdia d'Ivan no va ser la seva mort, o els seus últims dies, sinó, paradoxalment, la seva plàcida i agradable vida.

És el propi Ivan Ilitx a qui, greument malalt i abocat ja a la mort, veient el seu servent Gueràssim fent les feines més desagradables de la seva manutenció –com podia ser el retirar les seves defecacions–, se li acut una idea que abans de la malaltia li hauria semblat impossible: «I si, efectivament, tota la meua vida, la meua vida conscient, no hagués estat “com calia”?».² Aquesta pregunta es va repetint en les moltes converses interiors del personatge en un constant *stream of consciousness*, però aquest refusa una vegada i una altra haver fet alguna cosa malament: «Si almenys pogués comprendre el per què! Però també és impossible. M'ho explicaria si pogués dir que no he viscut com calia. Però això sí que no es pot admetre».³ Ara bé, tot i refusar repetidament haver comès algun error, Ivan comença a veure tots aquells millors moments de la seva vida agradable –els sopars, les partides de cartes, la seva autoritat com a

² Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 127

³ Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 124

jutge— de manera ben diferent. Era com si «la persona que havia sentit totes aquelles coses agradables ja no existia, era com el record d'algú altre».⁴ D'aquesta manera, la pregunta sobre la seva vida, sobre si aquesta vida havia estat “com calia”, torna altre cop vers la ment d'Ivan fins el moment on ell mateix acaba admetent: «Tot allò que has viscut i vius és una mentida, un engany que t'amaga la vida i la mort.»⁵ A partir d'aquest moment la narració ens situa en els últims tres dies abans de la mort d'Ivan, on la desesperació s'apodera de la seva persona. Sent que no ha viscut la seva vida “com calia”, que ha fet alguna cosa que ha fet escolar la seva vida i l'ha convertit en un joc que ara esdevé sense sentit però, tanmateix, no sap que és el que ha fet malament i d'aquí la seva desesperació: «va comprendre que estava perdut, que no hi havia retorn, que havia arribat la fi, la fi de tot, i que el dubte no estava resolt, que quedaria sense resolució».⁶ Ivan, durant aquests tres dies només crida desolat de manera ininterrompuda.

Tot i aquesta aparent irresolució del dubte, Tolstoi, ja en les primers capítols de la novel·la, ens dóna una de les claus per entendre quin va ser el terrible error d'Ivan. Per exemple, un cop es fa pública la seva mort, els seus companys de professió especulen de forma automàtica sobre les oportunitats laborals que els obre tal baixa. Fins i tot «els coneguts més pròxims, els que es consideraven amics d'Ivan Ilitx, no van poder evitar de pensar també que ara calia complir els avorridíssims deures de la correcció i anar als funerals i a visitar la vídua per expressar-li el condol.»⁷ Però una de les claus més clarividents és la relació amb seva pròpia dona, Prascóvia Fiódorovna. És precisament ella qui demana parlar una estona amb l'amic d'Ivan Ilitx, Piotr Ivànovic, el mateix dia del funeral. L'objectiu de tal conversa era només un:

⁴ Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 117

⁵ Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 129

⁶ Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 131

⁷ Tolstoi, Lev, *Ibid.* p. 30

«—Cregui'm... —i ella va tornar a parlar i va referir-se al que, evidentment, era la qüestió principal que volia tractar amb ell: volia saber com podia aconseguir diners de l'Estat amb motiu de la mort del marit. Va fer com si demanés consell a Piotr Ivànovitx sobre la seva pensió, però ell va veure que ja estava al corrent, amb tots els detalls, fins i tot els que ell no sabia, de tot el que podia aconseguir de l'Estat en raó d'aquella mort, però volia esbrinar si no hi havia manera de treure'n encara més diners. Piotr Ivànovitx va esforçar-se per imaginar algun mitjà però, després de pensar-hi una mica i, per compliment, de criticar el govern per la seva gasiveria, va dir que li semblava que no se'n podia treure més. Aleshores ella va sospirar i va començar a buscar visiblement la forma de lliurar-se del seu visitant».⁸

Així no costa fer-se una idea de fins a quin punt la vida d'Ivan estava totalment dominada per l'atmosfera superficial i filistea que el rodejava —la qual ell mateix, amb tots els mitjans, es va esmerçar en construir. Tot i això, només amb aquesta part inicial de la novel·la no ens és possible fer-nos una idea clara i nítida de quin va ser el seu error vital sinó que, de la mateixa manera que el personatge, hem d'esperar al final de la novel·la, just al final de la vida d'Ivan, per entendre en què va consistir i si encara resta alguna esperança. Hem d'esperar a que es doni la revelació:

«De sobte una força el va colpejar al pit, al costat, la respiració se li va fer cada cop més feixuga, va ser engolida pel forat, i allà, al fons va brillar alguna cosa. Va experimentar el que li passava als vagons de tren: quan penses que vas endavant però vas endarrere, i de cop t'adones de la direcció veritable.

“Sí, res no era com calia —va dir-se—, però és igual. Es pot fer ‘el que cal’ es pot fer. Però què és ‘el que cal?’”, va preguntar-se, i tot d'una es va calmar.

Era al final del tercer dia, una hora abans de morir. En aquell mateix moment el petit col·legial s'havia esquitllat on era el pare

⁸ Tolstoi, Lev, *Ibid.*, p. 39

sense fer soroll i s'havia acostat al seu llit. El moribund no parava de cridar desesperadament, agitant els braços. La seva mà va topar amb el cap del noi. El fill la va agafar, la va estrènyer contra els seus llavis i es va posar a plorar.

En aquell moment precis Ivan Ilitx va caure, va veure la llum i va descobrir que la seva vida no havia estat com calia, però que encara es podia arreglar».⁹

Però, on és la revelació? Què és el que se li revela a Ivan Ilitx que no som capaços de veure a simple vista? Som cecs, com el de Betsaida? Precisament, posant l'anterior fragment al costat del passatge del cec de Betsaida és possible que ho veiem amb més claredat.

Ivan Ilitx té un dubte que el turmenta, ell ha viscut una vida corrent, i si més no, sent que ha fet alguna cosa malament, que ha desaprofitat la seva vida. El cec de Betsaida, al seu torn, també presenta un problema: no hi veu. Així, en ambdós casos, davant un problema, es formula una clara i sincera demanda: Ivan demana de tot cor «Què és el “que cal”?»; en el passatge del cec de Betsaida supliquen a Jesús que toqui el cec. Una vegada formulada la demanda, el Fill de l'Home agafa la mà del cec per portar-lo a fora de l'aldea; a Ivan Ilitx també li dóna la mà el seu fill. És en aquest moment on esdevé la revelació, però aquesta no serà de cop sinó que tindrà dues parts.

La primera part de la revelació d'Ivan Ilitx es dóna en el moment en què Vàssia, el seu fill, li estreny la mà contra els seus llavis i plora. És aleshores quan Ivan “cau” en el més profund i obscur dels inferns tal i com cauen les cordes en un «esglaonat descens *pianissimo*» al final del “*Contessa perdono*” a *Les Noces de Fígaro* però, curiosament, tan sols en la completa negror de les tenebres poden aparèixer la flauta i els oboès per fer “brillar alguna cosa” en

⁹ Tolstoi, Lev, *Ibid.* pp. 132-133

l'horitzó.¹⁰ El plor i la pena del seu fill desesperen Ivan, però al mateix temps desperten en ell un empàtic i compassiu sentiment que segurament no havia sentit mai, o si més no, havia enterrat feia ja molt de temps. Tot i això, encara que aquest nou i tímidament lluminós sentiment li permet “veure” alguna cosa –veu que la seva vida no havia estat com calia–, tanmateix no és capaç encara de veure-hi plenament. És el mateix que li passa al cec de Betsaida ja que ell, com Ivan Ilitx, era incapaç de veure-hi, incapaç de veure els altres, per tant Jesús li escup a les parpelles i li imposa les mans però, malgrat aquesta primera revelació, el cec tampoc és capaç encara de veure els altres com a persones sinó més aviat com objectes, «com arbres que caminen».¹¹ És per aquest motiu que la revelació requereix una segona part:

«Es va preguntar: “Què és ‘el què cal’?””, i es va calmar esperant una resposta. Aleshores va sentir que algú li besava la mà. Va obrir els ulls i va mirar el seu fill. Li va fer llàstima. La dona es va acostar. La va mirar. Ella el contemplava amb la boca oberta, el nas i les galtes plenes de llàgrimes, i amb una expressió desesperada. Li va fer llàstima.

“Sí, els turmento”, va pensar. “Els sap greu, però estaran més bé quan jo sigui mort.” Volia dir-ho però no tenia forces per enraonar. “D'altra banda, de què serveix parlar, cal actuar”, va pensar. Amb la mirada va assenyalar el fill a la dona i va dir: – Emporta-te'l... em fa llàstima... i tu també...–encara hi volia afegir “perdona'm”, però va dir «perde'm» i, sense forces per corregir-ho, va bellugar la mà, sabent que qui ho havia d'entendre ho entendria.¹²

¹⁰ Sobre la significació musical de l'òpera *Les Noces de Figaro* vegis Balcells, Pere-Albert, *Escollar Les Noces de Figaro de Mozart* (Barcelona: Duxelm, 2012) p. 299

¹¹ Mc 8, 24. Sobre la categorització dels personatges com objectes en *La Mort d'Ivan Ilitx* vegis l'assaig de V. Navòkov que obre la present edició citada de l'obra, p.18.

¹² Les principals traduccions de l'obra, tant en llengua castellana com catalana, presenten una forta discordança pel que fa a la traducció de la paraula que pronuncia Ivan Ilitx per “error” –paraula traduïda en la present versió citada per «perde'm». Segons Marina Grinchuk, llicenciada en filologia hispànica per la Universitat Estatal de Lomonosov de Moscú, Tolstoi estableix un joc de paraules entre ПРОСТИ (PROSTI), traduït correctament per «perdona'm», i ПРОУСТИ (PROUPTI), on la traducció correcta per aquesta última seria «permís», en el sentit de “deixar pas, apartar-se del camí”, en comptes del citat «perde'm».

I de sobte va sentir com clarament que el que el turmentava i no sortia, tot d'una sortia, per dos cantons, per deu cantons, per tots cantons». ¹³

Es dona una segona revelació. Com que Ivan encara no hi “veu” – encara és cec com el de Betsaida– és necessària, un cop més, la pregunta: «Què és “el que cal”?». És aleshores quan esdevé la segona i definitiva part de la revelació: Vàssia besa la mà del seu pare –així com Jesús imposa de nou les mans sobre els ulls del cec– i en aquest moment Ivan Ilitx literalment «Va obrir els ulls». Ivan, finalment, «ho mirava tot amb claredat» com el cec ja guarit. ¹⁴ Només un cop aixecat el vel que li impedia veure-hi –precisament revelació, del llatí *revelare*, significa treure el vel– pot mirar el seu fill com una persona i sentir llàstima per ell, sortir d'ell mateix per posar-se a la pell de l'altre, i tornar a mirar, aquest cop a la seva dona, i sentir de nou llàstima de la mateixa manera que ho fa Pozdníxev a *La Sonata a Kreutzer* on, un cop ha apunyalat de mort la seva dona, admet: «Vaig mirar els nens, després la seva cara ferida, plena de blaus; per primer cop em vaig oblidar de mi, dels meus drets del meu orgull, i per primer cop vaig veure en ella una persona». ¹⁵

Ivan finalment s'adona que l'àrida i filistea superficialitat de la seva vida va ser el seu gran error, però no només això, sinó que li és revelat el camí d'una nova vida. Aquest nou camí passa per anar més enllà d'ell mateix, sortir de la seva egolatria per obrir-se i donar-se als altres, travessar la dura crosta de la realitat més immanent per arribar a la molla de la vida. Però un cop ha arribat en aquest punt, el personatge reflexiona de nou i arriba a una darrera conclusió: el que s'ha de fer no és tan sols pensar sinó també actuar. Per

¹³ Tolstoi, Lev, *Ibid.* pp. 132-133

¹⁴ Mc 8, 25. En referència al sentit que em donat al passatge del cec de Betsaida he d'agrair profundament a Andreu Trilla la seva generositat al haver compartit aquesta saviesa del sentit obert de l'Escriptura.

¹⁵ Tolstoi, Lev, *La Sonata a Kreutzer*, Trad. Àngels Margarit Rius, Biblioteca Pompeu Fabra, 11 (Barcelona: Destino, 2004) pp. 322-323.

aquest motiu Ivan es dirigeix a ells i els demana perdó. El joc de paraules de Tolstoi sembla insinuar com si la dona no es mereixi el seu perdó i per això s'equivoca de paraula per acabar demanant-li "permís", en el sentit de deixar-lo anar, de demanar-li que reconegui i accepti d'una vegada per totes que la seva malaltia el porta a la mort. Tal equivocació, però, no té importància ja que, com Tolstoi indica, Aquell qui ho ha d'entendre ho entendrà.

Tan sols quan Ivan Ilitx "veu" el camí de la verdadera vida pot prendre aquest amb l'acció –en el seu cas amb l'acció del perdó–, per així alliberar-se de tot turment. És aquest camí, revelat en termes terrenals en la fugaç guspira temporal d'un petó, el que el du finalment a la més completa i perfecta donació –la de la pròpia vida–, per entrar així a l'eterna i lluminosa Vida:

«Tenia llàstima d'ells, calia fer que no patissin més. Alliberar-los i alliberar-se ell mateix d'aquells sofriments. «Que bé i que senzill», va pensar. «I el dolor?», es va demanar. «On se n'ha anat? On ets, dolor?».

Va parar atenció.

«Sí, és aquí. Bé doncs, que hi sigui.

I la mort? On és?».

Va buscar la seva antiga por a la mort i no la va trobar. On era? Quina mort? No hi havia por, perquè tampoc no hi havia mort.

En comptes de mort hi havia llum.

–De manera que es això! –va dir tot d'una en veu alta–. Quina alegria!».¹⁶

¹⁶ Tolstoi, Lev, *Op.cit.*, p. 133-134.